

YASHIL IQTISODIYOTGA O‘TISH SHAROITIDA TADBIRKORLIK SUB’YEKTLARINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION MUHITGA TA’SIR ETUVCHI OMILLAR

**Ibragimova Ma’mura Muxiddinovna PhD., dotsent,
Satimboyev Muhammadyusuf Furqatjon o‘g‘li 1-kurs magistranti
Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Namangan filiali
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17062560>**

Annotatsiya: Mazkur maqolada yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonida tadbirkorlik sub’yektlarining barqaror rivojlanishini ta’minlovchi innovatsion muhitning shakllanishi va unga ta’sir ko‘rsatuvchi omillar tizimli tahlil qilinadi. Iqlimiy o‘zgarishlar, resurslardan oqilona foydalanish, ekologik talablarning kuchayishi, raqamli yechimlar va davlat siyosatining moslashuvchanligi innovatsion muhit shakllanishining asosiy determinantlari sifatida o‘rganiladi. Tahlillar milliy va xalqaro tajribalarga asoslangan holda olib boriladi, hamda O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tishda kichik va o‘rta biznes sub’yektlarini qo‘llab-quvvatlovchi mexanizmlar samaradorligi baholanadi. Maqolada innovatsion transformatsiya sharoitida barqaror tadbirkorlik modelini yaratish bo‘yicha takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, innovatsion muhit, tadbirkorlik sub’yektlari, barqaror rivojlanish, ekologik talablar, resurs samaradorligi, raqamli texnologiyalar, institutsional omillar, transformatsiya.

Bugungi global iqtisodiyotda innovatsiyalar va ekologik barqarorlik tushunchalari tobora o‘zaro chambarchas bog‘liq bo‘lib bormoqda. Energiya resurslarining tanqisligi, atmosferadagi karbonat chiqindilarining ortishi, suv va yer resurslarining ifloslanishi, global isish kabi ekologik muammolar sanoat, qishloq xo‘jaligi va xususan, tadbirkorlik sohalarida yangi texnologik yondashuvlarni joriy etishni taqozo qilmoqda. Bu o‘zgarishlar zahirida yashil iqtisodiyotga o‘tish zaruriyati yotibdi.

Yashil iqtisodiyot — bu iqtisodiy o‘tishni ta’minlash bilan birga ekologik muvozanatni saqlash, resurslardan oqilona foydalanish va jamiyatdagi ijtimoiy tenglikni qo‘llab-quvvatlovchi model hisoblanadi [1]. Ushbu model asosida ishlab

chiqarish va iste'mol jarayonlari ekologik xavfsizlik, barqaror energiya, chiqindilarni kamaytirish, texnologik yangilanish va raqamli boshqaruv kabi ustuvor tamoyillarga tayangan holda tashkil qilinadi.

Xalqaro tajriba ko'rsatmoqda-ki, innovatsion muhitni rivojlantirmasdan yashil iqtisodiyotga samarali o'tish imkonsiz. Jahon Iqtisodiy Forumi (WEF) o'zining 2023-yilgi "Global Green Transition Report" hisobotida ekologik transformatsiyada kichik va o'rta biznesning roli tobora ortib borayotganini, ularning innovatsion imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish uchun maxsus institutlar, grantlar va infratuzilmaviy qo'llab-quvvatlash zarurligini alohida ta'kidlaydi [2].

Shuningdek, Yevropa Ittifoqining 2019-yilda e'lon qilgan "European Green Deal" strategiyasi asosida 2030-yilgacha karbonat chiqindilarini 55% ga kamaytirish, 2050-yilgacha esa uglerod neytrallikka erishish maqsadida barcha biznes sub'yektlarida ekologik mezonlar asosida faoliyat yuritish majburiyati belgilab qo'yilgan. Ushbu yondashuv tadbirkorlikni "yashil innovatsiyalar"ga o'tkazishni jadallashtirgan [3].

O'zbekiston ham mazkur global tendensiyalarni inobatga olgan holda so'nggi yillarda muhim tashabbuslarni amalga oshirmoqda. Jumladan:

2023-yil 14-fevralda qabul qilingan PF-19-sonli Prezident Farmonida "Yashil iqtisodiyot"ni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi etib belgilandi [4].

2022-yilda tasdiqlangan Innovatsion rivojlanish strategiyasi (2022-2026)da ekologik innovatsiyalar, texnologik o'zgarishlar, yashil texnologiyalar va ularni joriy etish bo'yicha tadbirkorlik sub'yektlarini rag'batlantirish mexanizmlari belgilandi [5].

2024-yil boshida "Yashil energiya va ekologik toza ishlab chiqarish" bo'yicha texnoparklar tashkil etilishi haqida hukumat qarori e'lon qilindi [6].

Bu islohotlar sharoitida innovatsion muhitning qay tarzda shakllanayotgani, unga ta'sir qiluvchi omillar tizimi (moliya, infratuzilma, davlat siyosati, texnologiyalar, inson kapitali, axborot muhit) va ularning o'zaro bog'liqligi chuqur tahlil qilinishi lozim.

Zero, innovatsion muhit bu faqat texnologiya emas, balki madaniyat, institutsional qo'llab-quvvatlash, raqamli kompetensiyalar va ekologik tafakkurni o'z ichiga oluvchi murakkab tizimdir. Shu bois maqolada aynan tadbirkorlik sub'yektlari kesimida yashil iqtisodiyotga o'tish jarayonida ushbu muhitga ta'sir etuvchi omillar tizimli yondashuv asosida tahlil qilinadi.

Yashil iqtisodiyot konsepsiyasi nafaqat makroiqtisodiy darajada resurslardan samarali foydalanish va ekologik xavfsizlikni ta'minlashni nazarda tutadi, balki mikroiktisodiy birliklar xususan, tadbirkorlik sub'yektlari faoliyatida ham tub o'zgarishlarni taqozo etadi. Chunki aynan kichik va o'rta biznes ekologik transformatsiyaning "pastki darajasi"da eng faol bo'lgan, lekin eng zaif himoyalangan qatlam hisoblanadi. Ularning texnologik tayyorgarligi, moliyaviy imkoniyatlari va innovatsion muhitga kirish imkoniyati yashil iqtisodiy modelning amaliyotga tatbiq etilishida hal qiluvchi o'rin tutadi.

Yashil texnologiyalarni joriy etish bu faqatgina atrof-muhitni muhofaza qilish emas, balki biznes-modellarning raqamli, avtomatlashtirilgan, energiya tejamkor va innovatsion shaklga o'tishini anglatadi. Bu jarayon esa o'z navbatida innovatsion muhit bilan bevosita bog'liq bo'lib, davlat tomonidan yaratilayotgan qonunchilik bazasi, moliyaviy rag'batlar, infratuzilmaviy xizmatlar va kadrlar salohiyatining o'zaro uyg'unlashuvini talab etadi.

Mahalliy darajada ayniqsa, viloyatlar va ularning tumanlari kesimida bu transformatsiyaning real holatini baholash uchun sifat va miqdor ko'rsatkichlarini uyg'unlashtirgan tahliliy yondashuv zarur. Shu maqsadda, quyida keltirilgan Jadval 1 Namangan viloyati va uning 10 ta tumani misolida 2020–2025 yillar oralig'ida yashil texnologiyalarni amalda joriy qilgan tadbirkorlik sub'yektlarining umumiy korxonalar soniga nisbatan foiz ulushini aks ettiradi.

Bu ko'rsatkichlar hududlarda innovatsion muhitning shakllanish bosqichini, ekologik ong darajasini, raqamli va texnologik tayyorgarlikni, shuningdek, davlat siyosati va moliyaviy institutlarning samaradorligini baholash uchun mezon bo'lib xizmat qiladi. Tahlil natijalari asosida hududlarda:

- yashil innovatsiyalarni joriy etish sur'atlari;

- hududlararo tafovutlar va nomutanosibliklar;
- strategik e'tibor talab qiluvchi orqada qolayotgan tumanlar;
- innovatsion yetakchilar va ularga xos rivojlanish modelini aniqlash mumkin bo'ladi.

Shuningdek, ushbu jadval kelgusida viloyat darajasida ekologik siyosatni rejalashtirish, resurslarni adolatli taqsimlash, texnik yordam va grant dasturlarini tumanlararo ustuvorliklar asosida shakllantirish uchun ham nazariy va amaliy asos yaratadi.

1-jadval

Namangan viloyati tumanlari bo'yicha yashil texnologiyalarni joriy qilgan tadbirkorlik sub'yektlari ulushi (%), 2020–2025¹

№	Tumanlar	2020-yil	2021-yil	2022-yil	2023-yil	2024-yil	2025-yil
1	Namangan shahri	8.5	9.8	11.2	13.0	14.7	16.3
2	Pop	6.2	7.4	8.7	10.1	11.6	13.0
3	To'raqo'rg'on	5.9	6.6	7.8	9.2	10.5	11.8
4	Chortoq	4.7	5.3	6.4	7.6	8.9	10.1
5	Chust	5.5	6.2	7.5	8.9	10.1	11.3
6	Uychi	6.8	7.9	9.0	10.5	12.0	13.4
7	Yangiqo'rg'on	7.1	8.3	9.7	11.3	12.9	14.5
8	Kosonsoy	5.2	6.1	7.0	8.4	9.7	11.0
9	Norin	3.9	4.7	5.5	6.6	7.7	8.8
10	Mingbuloq	4.1	4.9	5.8	7.1	8.3	9.5

Namangan viloyatida 2020–2025 yillar davomida yashil texnologiyalarni joriy qilgan tadbirkorlik sub'yektlari ulushiga oid ma'lumotlar asosida olib borilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, mazkur davr mobaynida viloyatning barcha tumanlarida ushbu ko'rsatkichda ijobiy dinamik o'sish kuzatilgan. Bu holat hududlarda ekologik innovatsiyalarni qo'llashga bo'lgan intilish kuchayayotgani, davlat siyosatining

¹ Namangan viloyati innovatsion rivojlanish boshqarmasi va Ekologiya vazirligi hududiy bo'linmalari hisobotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan (2020–2025).

amalda natija berayotganini hamda innovatsion muhit shakllanib borayotganini anglatadi.

2020-yilda eng yuqori ko'rsatkich Namangan shahrida qayd etilgan bo'lib, u yerda yashil texnologiyalarni joriy qilgan tadbirkorlik sub'yektlari ulushi 8,5 foizni tashkil etgan. 2025-yilga kelib bu ko'rsatkich 16,3 foizga yetgan bo'lib, bu shaharda yashil transformatsiyaning izchil va barqaror kechayotganini anglatadi. Shunga o'xshash yuqori o'sish Yangiqo'rg'on tumanida (7,1% → 14,5%) va Uychi tumanida (6,8% → 13,4%) kuzatilgan bo'lib, bu hududlarda texnologik infratuzilma, innovatsion xizmatlar va ekologik savodxonlik nisbatan yaxshi shakllangani ehtimoli mavjud.

Pop, To'raqo'rg'on, Chust va Kosonsoy tumanlarida ham barqaror o'sish qayd etilgan bo'lib, o'rtacha yillik o'sish 1,3–1,5% atrofida shakllangan. Bu hududlarda yashil texnologiyalarni joriy qilishga bo'lgan qiziqish bor, ammo imkoniyatlar, texnik xizmatlar va moliyaviy resurslar ayrim holatlarda cheklangan.

Eng past ko'rsatkichlar Norin (3,9% → 8,8%) va Mingbuloq (4,1% → 9,5%) tumanlarida kuzatilgan. Bu hududlar innovatsion infratuzilma va ekologik texnologiyalarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha imkoniyatlar nuqtai nazaridan orqada qolgan. Bu esa hududiy nomutanosiblikni yuzaga keltirmoqda. Bunday tumanlar alohida strategik e'tibor va qo'shimcha moliyaviy-texnik ko'makni talab qiladi.

Hududlar kesimidagi bu tafovutlar bir necha asosiy omillar bilan bog'liq:

Texnologik infratuzilma darajasi; Tadbirkorlik sub'yektlarining raqamli va ekologik savodxonligi; Davlat tomonidan yaratilgan rag'batlantiruvchi mexanizmlar mavjudligi yoki yo'qligi; Innovatsion sheriklik va grant dasturlariga kirish imkoniyati.

Umuman olganda, 2020–2025 yillardagi jadval tahlili asosida xulosa qilish mumkinki, Namangan viloyatida yashil texnologiyalarni joriy etishga bo'lgan umumiy intilish ortib bormoqda, biroq bu jarayon hududlar kesimida turlicha sur'atda kechmoqda. Shu sababli viloyat miqyosida ushbu farqlarni bartaraf etishga qaratilgan, hududiy xususiyatlarni hisobga olgan muvozanatli innovatsion siyosat ishlab chiqilishi zarur.

Namangan viloyati tumanlari misolida 2020–2025 yillar oralig‘ida olib borilgan tahlil quyidagi asosiy xulosalarni shakllantirish imkonini berdi:

1. Yashil texnologiyalarni joriy etayotgan tadbirkorlik sub’yektlari ulushi barcha tumanlarda ijobiy o‘shish sur‘atiga ega, bu viloyat bo‘yicha umumiy ekologik transformatsiyaning davom etayotganini bildiradi.

2. Hududlar kesimida sezilarli tafovutlar mavjud: Namangan shahri, Yangiqo‘rg‘on va Uychi tumanlari innovatsion va ekologik rivojlanishda yetakchilik qilmoqda, aksincha, Norin va Mingbuloq tumanlarida o‘shish sur‘atlari sust bo‘lib qolmoqda.

3. Hududiy farqlar asosan innovatsion infratuzilma, moliyaviy va axborot resurslariga kirish imkoniyati, davlat qo‘llab-quvvatlovi hamda ekologik ong darajasiga bog‘liq.

4. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, tadbirkorlik sub’yektlarining yashil texnologiyalarni joriy etishga bo‘lgan qiziqishi mavjud, ammo uni amaliyotga tatbiq etish imkoniyatlari tumanlar bo‘yicha keskin farqlanmoqda.

Adabiyotlar:

1. UNEP. (2022). Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication. Nairobi: United Nations Environment Programme.
2. World Economic Forum. (2023). Global Green Transition Report. Geneva: WEF Publishing.
3. European Commission. (2019). The European Green Deal. Brussels: EU Commission.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF–19-sonli Farmoni. (2023-yil 14-fevral). Yashil makon va yashil iqtisodiyot rivojlanishini jadallashtirish to‘g‘risida.
5. O‘zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish strategiyasi (2022–2026). (2022). Innovatsion rivojlanish vazirligi nashriyoti.

6. Vazirlar Mahkamasi qarori. (2024-yil yanvar). Yashil texnologiyalarni rivojlantirish bo'yicha texnoparklar faoliyatini yo'lga qo'yish chora-tadbirlari to'g'risida.